

Elisa Hämäläinen

MIKSI MAALATA? – DIKOTOMIAN MERKITYS
NYKYTAITEESSA

Kuvataiteen koulutusohjelma
2019

MIKSI MAALATA? - DIKOTOMIAN MERKITYS NYKYTAITEESSA

Hämäläinen, Elisa
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Kuvataiteen koulutusohjelma
Toukokuu 2019
Sivumäärä: 12

Asiasanat: maalaustaide, nykytaide, kuvataideala, kuvataidekorkeakoulut

Opinnäytetyön aiheena oli tutkia dikotomian merkitystä nykytaiteessa. Lähtökohtana oli maalaamiseen kohdistuva retorinen kysymys, jonka kautta tutkittiin käsitteen ja taidon vastakkainasettelua. Tämän seurauksia nykytaiteeseen käsiteltiin osiossa, jossa käydään läpi vaikutuksia taiteen tekijän yksilötasolta kohti taiteen instituutioiden tasoa.

Toisessa osassa käsiteltiin valikoidun retorisen kysymyksen taustaa taidehistorian vaiheissa, jossa käsitys taideteoksen ajankohtaisuudesta nostettiin määrittäväksi tekijäksi. Kahtiajakoon liittyy romantiikan ajan käsitys luovasta nerosta, joka on yhä voimassa oleva käsitys. Dikotomian asema vakiintui taiteen eri osa-alueille, jolloin seuraukset olivat kauaskantoiset yhä nykypäivään asti. Ajankohtaisuuden määrittäminen on haastavaa, jolloin ajankohtaisuus on alisteinen instituutioiden merkityksiä määrittävälle vallalle.

Kolmannessa osassa käsiteltiin ajankohtaisuuden käsitteen seurauksia nykytaiteessa. Esimerkkinä käytettiin kulttuurillisen imperialismien jatkumoa johon kiertyy jälleen instituutioiden määrittävä valta. Yhteiskunnallisilla voimilla on suuri vaikutus taiteilijan työn ja aseman muutokseen. Tähän liittyy luovan neron käsite, joka jatkuu nousevana yksilöllisyytenä asettaen taiteilijan prekaariseen yhteiskunnalliseen asemaan.

Neljännessä osiossa tutkittiin taiteilijan työn muutosta ja kuinka dikotomia liittyy siihen. Loppupäätelmänä esitettiin kuinka taiteilijan työlle on ollut perinteisesti keskeistä monialaisuus, joten perinteiden ymmärtäminen ja oppiminen on hyödyllistä taiteen tekijälle. Uutena roolina on syntynyt tutkiva taiteilija, jossa kiteytyy monialaisuuden yhteiskunnallinen voima.

WHY WOULD YOU PAINT? – IMPLICATIONS OF DICHOTOMIES IN CONTEMPORARY ART

Hämäläinen, Elisa

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in Fine Arts

May 2019

Number of pages: 12

Keywords: painting, contemporary art, visual arts, art school

The purpose of this thesis was to explore the implications of dichotomies in contemporary art. Dichotomies were explored through a rhetorical question aimed towards painting which divides concept and craft as opposite ideas. Implications of this dichotomy was dealt in a section which handles various implications from the level of individual artist all the way to institutional levels.

The second section of this thesis explored backgrounds of a selected rhetorical question through art history where the notion of relevance was raised as a predominant factor. Romanticism is related to this dichotomy through the idea of a creative genius which continues to be relevant. The results of the dichotomy settling in various aspects of art were far reaching all the way to present day. Defining relevance faces challenges which result in idea of relevance being subjected to definitive power of institutions.

The third section of this thesis deals with effects of the notion of relevance in contemporary art. The selected example is the continuum of cultural imperialism around which defining power of institutions interlope. Societal forces have significant impact on the changes in artistic work and it's precarious societal position.

The fourth section explores changes in artistic work and how the dichotomy relates to it. Final conclusion states how multidisciplinary has traditionally been regarded as crucial to artistic work which means that learning and understanding traditions is important to artists. The societal strength of multidisciplinary emerges in the new role of researching artist.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	DIKOTOMIAN TAUSTAA	6
2.1	Romantiikan yksilölähtöisyyden perintö	6
2.2	Jako käsitteeseen ja taitoon.....	6
3	SEURAUKSET NYKYTAITEESSA	7
3.1.1	Kulttuurillisen imperialismin jäljet nykyaiteen instituutioissa.....	7
3.1.2	Instituution määrittävä valta	7
3.1.3	Subliimi toisen kärsimyksessä.....	8
3.2	Kaikkivoipa yksilö	8
3.3	Prekaarisen työn demokratiaongelma	9
4	TAITEILIJAN TYÖ.....	9
4.1	Studion paluu	9
4.2	Miksi maalata?	10
4.3	Ajankohtaisuuden haasteet.....	10
4.4	Tutkiva taiteilija	11
5	YHTEENVETO	11
	LÄHTEET	13

1 JOHDANTO

Kuultuaan että olen taidemaalari, kanssaopiskelija keskieurooppalaisessa taideakatemiassa kääntyi heti puoleeni kysyäkseni miksi maalata nykypäivänä. Kohtaaminen vaihtovuoden ensimmäisenä päivänä johti havaintoihin nykytaiteen monista osa-alueista. Kyseinen nuori performanssitaiteilija oli saanut projekteilleen jo näkyvyyttä merkittävässä paikoissa ja kaikin puolin saanut poikkeuksellisen runsaasti tunnustusta ikäänsä nähden. Kirjoitukseni taustoittaa tuon kysytyn lauseen ja tilannekokonaisuuden sijoittumista suurempaan kuvaan suhteessa taidealan eri osa-alueisiin. Käyn läpi rakenteita, historiaa ja kehitystä joiden kautta piirtyy kokonaiskuva taidealan instituutioista yksittäisen taiteilijan tasolle asti. Kartoitan ajatuksia jotka loivat pohjan taidekoulutuksesta yksilöllisyyden kehtona jonka myötä taiteilijuus muotoutui kaikkivoipaiseksi monialaiseksi neroudeksi. Yksilöllisyyden kanssa merkittävänä voimana ovat ristiriitaisesti markkinatalouden mekanismit jotka määrittävät taiteilijan työn arvon ja ylipäättään luo edellytykset taiteelliselle toiminnalle. Kun taiteen perinteet murrettiin, syntyi tarve uudelleenmäärittellä eri osa-alueita sekä luoda uudet oikeutukset taiteen poikkeukselliselle sekä korkealle yhteiskunnalliselle asemalle.

2 DIKOTOMIAN TAUSTAA

2.1 Romantiikan yksilölähtöisyyden perintö

Yhä nykypäivänä nuorten motivaationa taideopintojen pariin hakeutumiseen on usein halu piirtää sekä maalata, mikä näkyy myös taideoppilaitoksissa joissa maalaaminen on suosittu suuntautumisala (Pujol 2009, 5). Opiskelijaa vastaanottamassa ovat nykytaiteen oppilaitokset, joiden päämäärä ei ole vuosikymmeniin ollut syventyminen piirtämisen ja maalaamisen taitoihin. Jacob Willer taustoittaa tekstissään *What happened to Art schools? Länsimaiden taideoppilaitosten kehitystä ja nykytilaa* (Willer 2018). Selkeänä esimerkkinä tästä jatkumosta voi nostaa esiin *Young British Artists* –ilmiön, jonka pohja luotiin taideoppilaitoksissa ja joka kiertyy lopulta markkinatalouden mekanismeihin. Avaintekijänä Willerin mukaan on Kantilaisen ajattelun asema jota hän luonnehtii hegemoniseksi sitten 1960-luvun aina nykypäivään asti. Kantin taiteilijäkäsitys on luova nero, eli luontainen luovuus yksilön synnynnäisenä ominaisuutena. Ernst Gombrich nosti esiin romanttisen primitiivisyyden käsitteen, joka erottaa tekemisen teoriasta ja kognitiivisen toiminnan käsin tekemisestä (Gombrich 1966). Gombrich jatkaa että taideopetuksen päämäärä uudelleenmääriteltiin sosiaalisen progressiivisuuden välineeksi, jossa ei ole sijaa konservatiivisen taidehistorian epäintellektin käsin puurtamisen mentaliteetille.

2.2 Jako käsitteeseen ja taitoon

Robert Storr sanoittaa edellä kuvailtua dikotomiaa termeillä *concept* ja *craft*, jotka olen suomentanut termeiksi käsite ja taito (Storr 2009, 60-63). Ajatus taiteilijan kyvystä välittää aitoutta on modernismin vanha myytti, jossa esimerkiksi Avantgarde on aito vastakkainasettelussaan vanhan, valmiiksi annetun toisinnon tai mimesiksen suhteen. Jean-Francoise Lyotardin mukaan taiteilijan sisällä piilee subliimiin pohjaava autenttinen näkemys, jonka on mahdollista ilmetä vasta kun taiteen tekemisestä irroitetaan sitä rajoittavat ulkopuoliset tekijät sekä konventiot (Lyotard 1983, 532-536).

3 SEURAUKSET NYKYTAITEESSA

3.1.1 Kulttuurillisen imperialismin jäljet nykytaiteen instituutioissa

Nykyajan hengen mukaan yksilöllisyyden kehittämiseen panostetaan, samalla kuitenkin määrittäen muita kulttuureita omasta näkökulmasta sekä valta-asemasta ja näin antaen niille merkityksiä. Yhdysvaltalainen taiteilija Kehinde Wiley on tunnettu maalauksistaan joissa urbaanien kaupunkiympäristöjen nuoret afroamerikkalaiset miehet ovat maalattuina taidehistorian voimakkaiden herrojen tilalle. Maalaukset referoivat taidehistoriaa, tarjoavat valta-asemien kääntymisen voimafantasiaa sekä kritisoivat taideinstituutioita. Dresdenin Albertinum taidemuseossa hiljattain kokoelmiin hankittu Wileyn maalaus on sijoitettu saliin täynnä hallitsijoiden kuvauksia, eli Napoleonin kanssa sijoitettuna samaan seuraan. Taidemuseo on näin suorittanut itsesabotaasin kääntämällä kriittisen katseen itseensä teoksen hankinnalla ja paikkasidonnaisuudella. Asiakokonaisuus voi olla synninpäästö ja toisaalta osoitus taideinstituutioiden yhä jatkuvasta vallasta, kuitenkin instituutio legitimoii itse teoksen viestin sekä samalla kritisoi toimintatapojaan ja historiaansa. Validointi teoksen korkealle statukselle tulee näin instituution sisältä, eikä Wileyn narratiivi taidemaailmassa ole syntynyt sattumalta.

3.1.2 Instituution määrittävä valta

Peter Timms (Timms 2004) tuo esiin kulttuurillisen imperialismin jatkuvuuden yhä nykypäivänä, havainnollistaen kuinka taideinstituutiot vaikuttavat koulutuksesta aina museoiden tasolle siihen millaisia kuvauksia muiden kulttuurien taiteesta nostetaan esille. Kirjassa myös kritisoidaan instituutioiden halua yhtenäiselle narratiiville muiden kulttuurien taiteilijoille, jolloin taiteilija ei ole enää yksilö vaan vähemmistön puolestapuhuja. Validointi taiteelle tulee yleensä instituution sisältä sen sisällä olevalle toimijalle, suljetun ympyrän periaatteella. Kehinde Wiley on arvostetusta Yalen yliopistosta valmistunut ja nopeasti taiteellaan vaurastunut, silti taideinstituutioiden toimijat nostavat keskeisenä narratiivina Wileyn urbaanin mustuuden joka legitimoii siten teosten vähemmistönäkökulman.

3.1.3 Subliimi toisen kärsimyksessä

Annie Godfrey Larmon mainitsee artikkelissaan taiteen potentiaalista saada katsojassa aikaan tunteen moraalisesta tiedostamisesta ja kritisoi teoksia joiden äärellä on tarkoitus kokea moraalista hymistelyä viemättä aihetta sen pidemmälle (Godfrey Larmon 2018). Myös Lyotardin kirjoituksessa ilmenee romantiikan ajan subliimin kokemus, joka määritetään kärsimyksen kautta kulkevan mielihyvään (Lyotard 1983, 536-537). ”–Halusin vain dokumentoida tapahtuman. Olla uskollinen merelle ja pojalle.” (Aromaa 2016). Taitelijaprofessori ja kuvanveistäjä Pekka Jylhä teki näköisveistoksen uutisotsikoissa näkyvästi olleen kuvan pohjalta hukkuneesta pakolaispojasta Helsinki Contemporaryyn vuonna 2016. Vakaassa asemassa oleva länsimainen taiteilija käyttää tässä tapauksessa suoran dokumentaation materiaalina toisen väestönryhmän kokemaa kärsimystä. Tuskin olisi yhtä mutkatonta käyttää materiaalina suoraa dokumentaatiota länsimaisen lapsen kuolemasta. Subliimin kokemukselle keskeinen asetelma on tuntee ylevyyttä turvatusta asemasta käsin, siksi subliimin voi nähdä liittyvän siihen miten toisten väestönryhmien kärsimys menettää intimitetin suojan samalla kun länsimaisen lapsen ruumiin näyttäminen etusivuillamme on suoranaisesti laitonta.

3.2 Kaikkivoipa yksilö

Yksilöllisyyttä korostavalla harhautuksella viedään huomio pois yhteiskunnallisista voimista ja järjestelmistä. Sofia Näsström ammentaa Montesquieulta (Näsström & Kalm 2014), kuinka kapitalismin tuottama prekaarisuus on lähtökohtaisesti yhteensopimaton demokratian kanssa, tuottaen stressin ympäristön sekä paineen kilpailla resursseista ja tarpeen suojata oma asemaa. Yksilö nähdään olevan vastuussa omasta elämästään ja siten riippumaton yhteiskuntaluokasta, perhesuhteista ja sosiaalisista yhteyksistä. Kuitenkin yhteiskunnalliset sekä poliittiset oikeudet ja instituutiot ovat saavutettu juuri yhteiskuntaluokkaan pohjaavilla kollektiivisilla ponnisteluilla. Yksilölliselle yhteiskunnalle keskeistä on kilpailu statuksen saavuttamisesta, joka voi edetä laillisiin, poliittisiin, sosiaalisiin ja

ekonomisiin statuksiin yhteiskuntaa ylläpitävinä voimina. Kun yhteiskunta jaetaan voittajiin ja häviäjiin, syntyy mahdollisuuksia vaihtoehtoisille yhteiskunnallisille vaikuttajille jotka vetoavat demokraattiseen prosessiin pettyneihin. Andrea Fraserin mukaan olemme keskellä taiteen kentän muuttumista markkinaehtoiseksi, ja siten menettämässä historiallisen autonomian tilan joka voitettiin vuosisadan ponnisteluiden jälkeen (Fraser 2005). Muutos on tehnyt taiteen kentästä vaikeammin saavutettavan globaalien markkinavoimien myötä, jonka tieltä aikaisemmat autonomiaan pohjaavat taiteilijalähtöiset arvot ovat saaneet väistyä.

3.3 Prekaarisen työn demokratiaongelma

Taija Roiha kirjoittaa prekaarisen työn demokratiaongelmasta taiteilijan työssä (Roiha 2017). Roihan mukaan taiteilijan työn yhteiskunnallinen eriarvoisuus häivytetään alalla ylläpidettävän tasa-arvon käsityksen taakse, jolla on yhtymäkohtia nykyajan uusliberaalin työntekijän ihanteeseen ja yksilölähtöisyyteen. Näsströmin tapaan tekstissä tulee esiin kärjistynyt kilpailu mutta toisaalta uusliberalismin tasa-arvoharha yksilölähtöisyydessä. Prekaarisen taiteilijan toimenkuvan hyöty on toimia esimerkkinä nykyajassa yleistyvän työntekijän todellisuudesta, sillä taiteilijan työ on työpaikasta sekä työajasta riippumaton, pirstaleisista projekteista koostuvaa, yksilöllisyyttä korostavaa sekä äärimmäisen kilpailullista vähistä resursseista. Toisaalta siinä elää vahva usko meritokratiaan joka on vapaa yhteiskuntaluokkaan pohjaavista lähtökohdista.

4 TAITEILIJAN TYÖ

4.1 Studion paluu

Kun palaamme markkinoiden esiin nostamien suurien nimien pariin kuten Emin, Hirst ja Koons, voi huomata että kaikilla on ollut viime vuosina käänne jossa he vertaavat ja asettavat itsensä klassisen taiteen jatkumoon. Eminin piirroksia esiteltiin Egon Schiele museossa Wienissä yhdessä Egon Schielen töiden kanssa ja Hirst ajoitti

vuoden 2017 Venetsian Biennalen kanssa samanaikaisesti ylenpalttisen näyttelynsä johon hän tehtaali fiktiivistä taidehistorian esineistöä. Koons on luonut suoranaisia liukuhihnoja joissa tehtaillaan toisintoja taidehistorian helmistä. Uutena ilmiönä onkin vanhojen epäsovinnainen radikaalien itsevalidoinnin tarve, jossa arvoa haetaan vertautumalla taidehistorian neroihin. Storrin mukaan vastaava tehtaaseen vertautuva studiotyöskentely on toki ollut taidehistoriallisesti keskeinen toimintatapa, mutta jos verrataan Koonsia Peter Paul Rubensiin, erona voi pitää studion johtajan ylläpitämiä laadullisia sekä ohjaavia kriteereitä (Storr 2009, 63). Jeffrey T. Schnappin mukaan kädentaidolle keskeistä on sen kyky yhtenäistää kokonaisuuksia käden, sydämen ja mielen yhteistoimintona. Kädentaitoon kiteytyy toisiaan täydentävät tieto-taito, näkökulmat, eettinen sekä poliittisen vastuu ja tuottamisen kyky (Schnapp 2009, 145).

4.2 Miksi maalata?

Yksinkertaiselta kuulostava kysymys on retorinen keino ilmaista maalaustaiteen epäajankohtainen asema nykytaiteessa, jossa relevanttia on kaikki muu paitsi maalaustaide. Argumentissa ajankohtaisuus määrittyy vastakkainasettelun kautta, jonka ydinviesti on jako käsitteen ja käsillä tekemisen taidon välillä. Maalaustaidetta pidetään porvarillisena jäänteinä, joka on tullut elinkaarensa päähän modernismin emansipatorisen vaikutuksen kautta. Jokaisen taideopiskelijan haasteena on nyt kyetä oikeuttamaan omaa tekemistään argumentoinnin keinoin, vastaamalla kysymykseen siitä miksi tehdä taidetta ylipäätään. Kun taiteen konventiot on purettu ja taiteen tarkoitus sekä arvo on epäselvä, seuraa kyseenalaistaminen siitä miksi jatkaa käytäntöjä jotka eivät ole enää yhteiskunnallisesti ajankohtaisia. Jos oman toimintansa oikeutukseksi argumentoi olevansa maalauksen opiskelija, julistaa siten omaa intellektin puutettaan.

4.3 Ajankohtaisuuden haasteet

Nykytaiteen instituutiot ovat toimintaperiaatteiltaan markkinaehtoisuutta vahvistavia egalitaarisuuden sijaan, sillä aiemmista toisinajattelun muodoista on lopulta tullut osa instituutioita. Ajankohtaisuuden määrittelemisen tapahtuu väistämättä jälkikäteen,

joten historiaan katsominen edistää kykyä muodostaa monimutkaisia ajatusten suhteita, siten todennäköisesti myös johtaen jonkin ajankohtaisen löytämiseen. Aidolla ajankohtaisuudella itseisarvona ei ole juurikaan hyötyä jos taiteilijalla ei ole käsitystä tai taitoa miten välittää ajatuksiaan. Tämän takia tekniikkalähtöisyys autenttisen ajankuvan määrittämisen perustana on ristiriidassa aidon ajankuvan käsityksen kanssa. Vastakkainasettelu määrittämisen lähtökohtana sekä rajaaminen yhteen peruseriaatteeseen on siten jäänne konseptitaiteen nousun ajoilta. Schnapp kiteyttää että ajankohtaisuuden määrittelemine tapahtuu väistämättä jälkikäteen, joten on syytä olettaa että emme voi tietää etteikö maalaustaide olisi ajankohtaista ajan henkeä taltioivaa (Schnapp 2009, 149).

4.4 Tutkiva taiteilija

Nykyajassa ominaista on valtava eri suuntiin polveileva, monisyinen tiedon ja datan virta, jolloin voi olla houkuttelevaa palata yksinkertaisten asetelmien pariin. Schapp nimeää nykyajan oppimisen osa-alueiksi täsmällisyyttä ja kurinalaisuutta, mielikuvitusta sekä taitoa, tiedon laajenemista ja kommunikaation rajojen tutkimista, representaatiota sekä uudelleenrakentamista (Schapp 2009, 149). Keskeisenä näissä kaikissa on tavoitteena elvyttää taide tieto-tekemisen menetelmiin ja laajentaa taiteen vaikutuksen sekä ulottumisen mahdollisuuksia, etenkin pois päin markkinaehtoisuudesta kohti yhteiskunnan eri tasoja. Romantiikan ajan yksilölähtöisyys on yhä vahva osa taiteen tekemisen lähtökohtia, ja vastapainoksi tälle voisi nähdä Sokrateen keskusteleavan mallin. Esiin on noussut tutkivan taiteilijan rooli jonka voimavarana on dialogi sekä tutkimisen tarkastelu yhdessä muiden toimialojen kanssa, minkä mahdollistaa taiteilijan ainutlaatuisen monialainen yhteiskunnallinen asema.

5 YHTEENVETO

Runoilija Charles Baudelaire kiteytti näkemyksensä modernista sisältämään taiteilijan työlle keskeiseksi pystyä tarttumaan yhtäältä ohikiitävään ja muuttuvaan, sekä ikuiseen ja muuttumattomaan (Baudelaire 1863, 13). Taidehistoriasta paljastuu monialaisuuden arvostus taiteilijan työlle erittäin keskeisenä tekijänä, jossa traditio

nähtiin yhteenkokoavana voimavarana ja ajankohtaisuuden rajaaminen sekä konventioiden rikkominen taidepoliittisena ilmiönä ovat jääne konseptitaiteen synnyn ajoista. Nykyajassa leimallista ovat konventioiden hämärtyminen sekä laajeneminen, jolloin yksinkertaisten määritelmien ja päätelmien tekeminen on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta. Vastavoimana monimutkaistuvalla maailmalla on nouseva kaipuu yksinkertaisiin konventioihin, jolloin taide on erityynyt yleisöstä yhtäältä markkinaehtoisuuden sekä omaehtoisen omaksi kentäksi eristäytymisen takia. Näihin haasteisiin voi nähdä sopivan taidehistoriallisen käsityksen monialaisesta taiteilijasta, jonka yksi ilmenemismuoto on ajankohtaistuva tutkivan taiteilijan rooli.

LÄHTEET

- Aromaa, J. 2016. Ensin Charlie Hebdo, sitten Germanwings ja lopulta Aylan – kuvanveistäjä Pekka Jylhälle riitti. Yle uutiset. Viitattu 19.5.2019
<https://yle.fi>
- Baudelaire, C. 1863. The Painter of Modern Life. s. 13. Lontoo: Penguin Books.
- Camnitzer, L. 2015. Thinking About Art Thinking. e-flux journal #65 SUPERCOMMUNITY. Viitattu 19.5.2019.
<http://www.supercommunity.e-flux.com>
- Fraser, A. 2005. How art has changed? Frieze. Viitattu 19.5.2019.
<https://www.frieze.com>
- Godfrey Larmon, A. 2018. Can art change world? BBC. Viitattu 19.5.2019
<http://www.bbc.com>
- Gombrich, E. 1966. Reflections on teaching art history in art schools. Lontoo: Ernst H. paper.
- Groys, B. 2009 Art school : (Propositions for the 21st Century) MIT press.
- Holmberg, P. 2013. Voiko taidetta ohjata? Taiteen ja politiikan ikuisuusksymyksiä. Mustekala Kulttuurilehti. Viitattu 19.5.2019
<http://www.mustekala.info>
- Koitela, J. 2013. Institutionaalisesta melankoliasta eettisiin vaatimuksiin. Mustekala Kulttuurilehti. Viitattu 19.5.2019.
<http://www.mustekala.info>
- Kosuth, J. 1969. Art After Philosophy. Teoksessa Art After Philosophy and After: Collected Writings 1966-90. MIT Press.
- Kunst, B. 2015. Artists at Work: Proximity of Art and Capitalism. Winchester: Zero Books.
- Lytard, J. 1991. The Sublime and the Avant-Garde. Cambridge: Polity Press
 1994. Lessons on the Analytic of the Sublime. Stanford,CA. Stanford University Press.
- Näsström, S & Kalm S. 2014. A democratic critique of precarity. Taylot & Francis. Viitattu 19.5.2019.
<https://www.tandfonline.com>
- Pujol, E. 2009. Art school : (Propositions for the 21st Century) MIT press.
- Roiha, T. 2017. Tahiti. Luokattomat taiteilijat? Taiteellisen työn yhteiskunnallisen eriarvoisuus prekaarissa taidemaailmassa. Tahiti. Viitattu 19.5.2019.
<http://tahiti.fi>
- Storr, R. 2009. Art school : (Propositions for the 21st Century) MIT press.

Schnapp, J. 2009. Art school : (Propositions for the 21st Century) MIT press.

Timms, P. 2004. What's Wrong with Contemporary Art? University of New South Wales Press.

Walter, B. 1936. Taideteos teknisen uusinnettavuuden aikakaudella, teoksessa Messiaanisen sirpaleita. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino.

Willer, J. 2018. What happened to Art Schools? Lontoo: Politeia. Viitattu 19.5.2019.
<http://www.Politeia.co.uk>